

YALPIZNING NOYOB XUSUSIYATLARI

Abdulazizova G'uncha, Alimardonova Nigina, Fayzullayeva Charos

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi II-bosqich talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada yalpiz o'simligining tuzilishi, turlari, tarqalish hududlari, dorivorlik xususiyatlari bayon etilgan bo'lib, yalpizning 25 dan ortiq turi bor. Bundan tashqari o'nga yaqin duragaylari bor. Uning har bir turi o'ziga xos metabolitik tarkibga ega. Shuningdek, maqolada yalpizning tibbiyotda qo'llanilishi va xalq xo'jaligidagi ahamiyati o'z ifodasini topgan. Bugungi kunda farmatsevtika faoliyatida dorivorlik xususiyatiga ko'ra yalpizdan keng foydalanilmoqda.

Kalit so'zlar. *Mentha spicata*, labguldoshlar oilasi, mentol, flavonoid, limon balzami yalpi, jingalak yalpiz, Rim yalpizi (romon).

УНИКАЛЬНЫЕ СВОЙСТВА МЯТЫ

Абдулазизова Гунча, Алимардонова Нигина, Файзуллаева Чарос

Деновский институт предпринимательства и педагогики факультет точных и естественных наук направление биология II-курса

Аннотация. В этой статье описывается строение, виды, регион распространения, лечебные свойства растения мяты перечной, существует более 25 видов мяты перечной. Существует также около десятка гибридов. Каждый его вид имеет свой метаболический состав. Также в статье нашли свое выражение применение мяты перечной в медицине и ее значение в народном хозяйстве. Сегодня мята широко используется в фармацевтической деятельности из-за ее лечебных свойств.

Ключевые слова. *Mentha spicata*, семейство губоцветных, содержит ментол, флавоноид, мелиссу грубую, мяту кудрявую, мяту римскую (Ромон).

UNIQUE PROPERTIES OF MINT

Abdulazizova Guncha, Alimardonova Nigina, Fayzullaeva Charos

Denov Institute of entrepreneurship and pedagogy Faculty of Exact and natural sciences biology direction II-Stage

Annotation. This article describes the structure, species, region of distribution, medicinal properties of the peppermint plant, there are more than 25 types of peppermint. There are also about a dozen hybrids. Each of its species has its own metabolic composition. The article also expresses the use of peppermint in medicine and its importance in the national economy. Today mint is widely used in pharmaceutical activities because of its medicinal properties.

Keywords. *Mentha spicata*, a family of labiaceae, contains menthol, flavonoid, lemon balm, curly mint, Roman mint (Romon).

Kirish. Yalpiz (*Mentha spicata*) – labguldoshlar oilasiga mansub ko‘p yillik o‘t bo‘lib, dorivor va efir moyli o‘simlik. Shimoliy yarimsharning iliq iqlimli mintaqalarida 20-25 turi tarqalgan. Yevropa mamlakatlari: AQSh, Ukraina, Belarus va Shimoliy Kavkazda yalpizning taxir (achchiq) yalpiz va jingalak yalpiz, Xitoy, Hindiston va Braziliya mamlakatlarida suv yalpiz turlari ekiladi. O‘zbekistonda 4 turi: suv yalpiz, Osiyo yalpizi, taxir (achchiq) yalpiz va jingalak yalpiz yovvoyi holda o‘sadi. Poyasi tik shoxlangan, bo‘yi 25-100 sm gacha, barglari qarama-qarshi joylashgan, gullari chala soyabonsimon to‘pgulga yig‘ilgan, binafsha rang. May-oktabrda gullaydi. Yalpiz yorug‘sevar, namsevar o‘simlik. Barglarida 2,5-3% , gullarida 4-6% , poyasida 0,3% mentolga boy bo‘lgan efir moyi, shuningdek flavonoidlar, vitaminlar, oshlovchi moddalar bor. O‘zbekistonning barcha viloyatlarida, nam yerlarida, ariq va daryo bo‘ylarida o‘sadi. Tibbiyotda yalpiz bargidan tayyorlangan tindirma va damlamasidan ko‘ngil ayniganda hamda o‘t haydovchi vosita sifatida foydalaniladi. Barglari va poyasidan olingan yalpiz moyi parfyumeriya, oziq-ovqat sanoatida va tibbiyotda, bahorda yangi chiqqan barglari oshko‘k sifatida ishlatiladi.[2]

19-asr oxirida yalpi Rossiyada yetishtirila boshlagan.Yalpiz qum aralashmalari bo‘lmagan nam unumdor tuproqni sevadi.

Yalpizning kimyoviy tarkibi. Vitaminlar: A vitamin (retinol) 212mkg, B1 (tiamin) 0,082mg, B2 (riboflavin) 0,266gr, B3 (pantotenik) 0,338mg, B6 (piredoksin) 0,129mg, B9 (foliy) 114 mkg.

Makroelementlar: Ca -243mg, Mg-80mg, Na-31mg, K-569mg, P-73mg

Mikroelementlar: Fe-5,08mg, Zn-1,11mg,Cu-329mkg, Mn-1,176mg

Yalpiz turlari. Yalpizning 25 dan ortiq turi bor. Bundan tashqari o‘nga yaqin duragaylari bor.Uning har bir turi o‘ziga xos metabolitik tarkibga ega.Yalpizning eng mashhur turlaridan yalpiz-**mentha piperita**. U suvli yalpiz (**Mentha aquatic**) va yalpiz (**mentha spicata**) gibridi hisoblanadi.Ularning barcha turlari bo‘yi va barg uzunligidan farqlanadi. Masalan, pennyroyal (**mentha pulegium**) barglarining uzunligi 1sm va uzun bargli yalpiz (**menthe longifolia**) turining bargi 15 sm ga yetishi mumkin.[3]

Limon balzam yalpizi **mentha piperita vorcitrosa** “ limon” nordon tamga ega bo‘lib, ulardan kokteyllar va shirinliklar tayyorlashda ishlatiladi. Tarkibida limon kislotasi mavjud.

Jingalak yalpizlarning barglari to‘lqinsimon va chuqur yashil bo‘lib mo‘l-ko‘l o‘sadi. U ko‘pincha go‘shtli va sabzavotli taomlar bilan ishlatiladi. Ular asosan achchiq tamga ega.

Romon yoki Rim yalpizi. Ushbu yalpiz turi Italiyada ziravor sifatida tanilgan. Barglari oval shakliga ega pastki tomonga biroz kengaygan, yovvoyi holda o‘sadi. Rim yalpizi Italiya ichimliklari, shirinliklar va boshqa taomlar uchun hushbo‘y hid beruvchi sifatida ishlatiladi.[1]

Yalpizning foydali xususiyatlari. Xalq va ananaviy tibbiyotda qo‘llaniladi. Og‘riq va spazmlarni kamaytiruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Tanadan ortiqcha suyuqlikni olib tashlaydi. Xoleretik tasir bilan mashhur. Uning hidi ko‘ngil aynishining oldini oladi. Asab tizimini tinchlantiradi. Yallig‘lanishga qarshi tasir ko‘rsatadi. Soch o‘sishiga yordam beradi. Yomon hidlarni zararsizlantiradi. Miyya faoliyatini yaxshilaydi. Tinchlantiruvchi tasirga ega. Terini tozalashda ishlatiladi. Bakteriyalarni o‘ldiradi. Qandli diabetning oldini olishda ishlatiladi. Ovqat hazm qilishni yaxshilaydi. Yalpiz tinchlantiruvchi ta’sirga ega, bolalarda qusish va ko‘ngil aynishida yordam beradi. Kolikadan xalos bo‘lish va oshqozon kramplarini kamaytirish uchun chaqaloqlarga yalpiz choyi tavsiya etiladi. Ayollar bu o‘simlikni kosmetik va dorivor maqsadlarda ishlatadilar. Masalan, ushbu o‘simlik moyiga asoslangan vannalar ginekologik muammolar uchun juda yaxshi. Ammo ularni 20 daqiqadan ko‘p bo‘lmagan vaqt davomida ishlatish kerak, chunki uzoq muddat davomida ishlatish salbiy oqibatlariga olib keladi. Bazilar homiladorlik paytida yalpizdan foydalanishni istisno deb hisoblashadi, ammo bu unday emas. Bu osimlikni meyorida ishlatish foydadan holi emas. Shifokorlar yalpiz choyini ichak kolikasi, yuqori tekislik, diareya va ich qotishi, ko‘ngil aynishi, oshqozon og‘rig‘iga qarshi kurashish uchun oz miqdorda ichishni maslahat berishadi. Ushbu keltirilgan kasalliklar homiladorlikning dastlabki davrlarida kuzatiladi.[3]

Xalq tabobati amaliyotida yalpizning yer ustki qismidan tish og‘rig‘i, milk yallig‘lanishini davolashda, qaynatmasiga qand qo‘shib tayyorlangan qiyom tutqanoqda, shirasi esa metelin va sariq kasalligini davolashda keng foydalaniladi. Undan tayyorlangan sharbat qo‘tirni davolashda ham ijobiy natija bergan. Abu Ali Ibn Sino yalpizni ichak og‘riqlarini davolashda qo‘llagan, ovqatni yaxshi hazm qildiruvchi vosita sifatida tavsiya etgan. Yalpizdan balg‘am chiqaruvchi, hamda nafas yo‘llari kasalliklarini bartaraf etuvchi sifatida ham foydalaniladi. Bugungi kunda farmatsevtika faoliyatida ham ushbu maqsadlarda yalpizdan keng foydalanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ресурсоведение лекарственных растений: Учебное пособие / В.А. Куркин, Е.В. Авдеева, А.В. Куркина и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – Самара : ООО «Офорт», 2017. – 174 с.
2. Dorivor o‘simliklarni yetishtirish texnologiyasi. darslik . O‘. Axmedov [va boshq.]. - Toshkent : Shafoat Nur Fayz, 2020. - 232 b.
3. Y.P. Gorelov, N. Xalilov, X. Botirov. O‘simlikshunoslik. T., Mehnat, 1990.